

ГІСТОРЫЯ, ФІЛАСОФІЯ, ФІЛАЛОГІЯ

УДК 378.4(476.4)(091)

ДА 130-ГОДДЗЯ 3 ДНЯ НАРАДЖЭННЯ ПЕРШАГА РЭКТАРА У ГІСТОРЫІ МДУ імя А. А. КУЛЯШОВА ЯЎГЕНА БЫЧКОВА. У ПОШУКАХ БІЯГРАФІІ

А. Р. Агееў

кандыдат гістарычных навук, дацэнт,

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова

У артыкуле раскрываецца працэс пошуку біяграфічных звестак аб першым рэктары ў гісторыі МДУ імя А. А. Куляшова Яўгене Бычкове і выкладаецца яго біяграфія. Бычкоў у 1918 г. стаў дырэктарам Магілёўскага настаўніцкага інстытута, пераўтварыў яго ў педагагічны, а потым у Інстытут народнай адукацыі. Затым ён працаваў у органах народнай адукацыі, а ў 1937 г. быў рэпрэсаваны. Па архіўных крыніцах і ўспамінах родных рэканструявана шмат дэталей яго біяграфіі: вучоба ў Магілёўскай мужчынскай гімназіі, на гісторыка-філалагічным факультэце Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта, займаемая пасада, сямейнае становішча, лёс яго нашчадкаў.

Ключавыя словы: Яўген Бычкоў, Магілёўскі педагагічны інстытут, МДУ імя А. А. Куляшова, Магілёўская мужчынская гімназія, гісторыка-філалагічны факультэт Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта, вышэйшая школа, адукацыя, Магілёў, Санкт-Пецярбург

Уводзіны

У гэтым годзе спаўняецца 130 гадоў з дня нараджэння другога выкладчыка гісторыі і геаграфіі, другога дырэктара і першага рэктара ў гісторыі станаўлення і развіцця Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова Яўгена Іосіфавіча Бычкова. Яшчэ напрыканцы мінулага стагоддзя яго біяграфія заставалася невядомай. У нешматлікіх публікацыях аб педагагічным інстытуце яго імя зусім не згадвалася. Нават Вера Бандарэнка, якая ў 1978 г. выдала першую сур'ёзную працу па гісторыі Магілёўскага педагагічнага інстытута і на пяці старонках апісала дзейнасць установы ў гады Грамадзянскай вайны, прозвішча стваральніка вышэйшай навучальнай установы Бычкова не згадала ніводнага разу [1]. Магчыма, віной была біяграфія стваральніка першай вышэйшай навучальнай установы ў Магілёве.

Біяграфія Яўгена Іосіфавіча Бычкова раскрывалася перад намі павольна і няспешна, але была ў гэтым доўгім працэсе нейкая прыхаваная накіраванасць і прадвызначанасць. А да жыццёвага шляху другога па ліку кіраўніка інстытута нам прыходзілася звяртацца неаднаразова, вывучаючы спярша яго дзейнасць на пасадзе дырэктара, потым трагічны фінал жыцця і толькі затым нараджэнне, вучобу, сталенне і першыя крокі ў самастойнае жыццё.

Напачатку аб дзейнасці Бычкова сведчылі толькі сціслыя радкі архіўных пратаколаў Савета педагагічнага інстытута, знойдзеных намі ў Гомельскім дзяржаўным архіве. Ужо з іх было зразумела, што кіраваў установай педагог з грунтоўнай адукацыяй і глыбокай эрудыцыяй, добры адміністратар, які арганізаваў дзейнасць педагагічнага калектыву і студэнцкага самакіравання,

выбіваў фонды, абсталяванне, пайкі, зямельныя надзелы і шмат іншага, жыццёва неабходнага тады для існавання інстытута. Адчувалася, што быў ён таксама неблагім “палітыкам”, які мог знайсці падыход да самых складаных пытанняў і здолеў захаваць у Магілёве вышэйшую навучальную ўстанову, нягледзячы на супраціў гомельскіх губернскіх улад.

Яшчэ напачатку XXI ст. не было звестак пра сацыяльнае паходжанне і стан Я. І. Бычкова: калі ён нарадзіўся, дзе вучыўся, ці быў жанаты і ці меў дзяцей, у якіх установах яшчэ працаваў і калі пакінуў гэты свет. Гэтыя, здавалася б, простыя пытанні не мелі адказаў. І было незразумела (з улікам слабай захаванасці архіўных спраў рэвалюцыйнага і міжваеннага часу), дзе можна знайсці сляды яго жыцця. Але паступова архіўныя пошукі дазволілі праліць святло на этапы жыццёвага шляху Яўгена Іосіфавіча.

Першай напярэдадні 90-годдзя стварэння нашай навучальнай установы адкрылася трагедыя смерці Я. І. Бычкова ў засценках ДПУ. Выявілася, што ў 1937 г. Бычкоў быў расстраляны як вораг народа, а рэабілітаваны толькі ў 1989 г. [2]. Але і пасля знаходжання гэтай каштоўнай інфармацыі мы не маглі спаслацца на дакументы, якія б дакладна сведчылі, што рэктар Бычкоў і расстраляны ў 1937-м Бычкоў – адна і тая ж асоба. Ускосных доказаў па законах крыміналістыкі было цалкам дастаткова. Але ў кантрольна-нагляднай крымінальнай справе не было канкрэтных указанняў на працу ў інстытуце, а ў архіўных дакументах не было даінстытуцкай біяграфіі. Неверагоднае супадзенне дадзеных дзвюх розных асоб тэарэтычна можна было дапусціць.

Пошукі ў Віленскім дзяржаўным гістарычным архіве ў 2011 г. дазволілі адшукаць справу, якая раскрывала акалічнасці лёсу бацькі Яўгена – Іосіфа Андрэевіча. А перапіска з архівістамі Санкт-Пецярбурга ў 2012, а затым камандзіроўка 2014 г. у Цэнтральны гістарычны архіў Санкт-Пецярбурга дазволіла ўдакладніць многія старонкі даінстытуцкай біяграфіі Я. Бычкова. Высветлілася, што Яўген скончыў Магілёўскую мужчынскую гімназію, праслухаў поўны курс навук гісторыка-філалагічнага факультэта Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта, ажаніўся ў паўночнай сталіцы. Нарэшце, мы даведаліся, як выглядаў другі па ліку кіраўнік інстытута. Партрэтная галерэя кіраўнікоў МДУ імя А. А. Куляшова, дзе да гэтага часу вісела карціна з выявай свечкі (у памяць аб трагічным фінале жыцця Я. І. Бычкова), папоўнілася яго партрэтам. Знойдзеныя дакументы дазволілі пераканацца ў тым, што менавіта былы рэктар інстытута быў у 1937 г. рэпрэсаваны. Цяпер супалі і месца нараджэння – Новы Быхаў, і іншыя акалічнасці біяграфіі.

Спробы праз мясцовыя газеты і інтэрнэт-рэсурсы знайсці сваякоў Бычкова не ўвянчаліся поспехам. І толькі тэлевізійны рэпартаж аб правядзенні напрыканцы 2014 г. выставы дакументаў па гісторыі МДУ імя А. А. Куляшова, а таксама дэманстрацыя фотаздымкаў гімназіста і студэнта Бычкова мелі доўгачаканы вынік: знайшліся ўнук і праўнукі першага рэктара нашай установы. Затым была праца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь па пацвярджэнні сваяцтва, выезд з Міхаілам Ганіным, кіраўніком творчай відэастудыі “Погляд”, да нашчадкаў Бычкова ў Светлагорск і стварэнне дакументальнай біяграфічнай стужкі “История одного портрета”. У 2016 г., нарэшце, біяграфія Яўгена Бычкова набыла пэўную завершанасць.

Асноўная частка

Адпаведна даведцы з асабістай справы студэнта Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта Яўгена Бычкова ён нарадзіўся 20 студзеня 1887 г. у мя-

стэчку Новы Быхаў Магілёўскай губерні. Нованароджаны быў ахрышчаны праз 12 дзён, 1 лютага гэтага ж года, у Нова-Быхаўскай царкве Быхаўскага павета Магілёўскай епархіі, што зафіксавана ў метрычнай кнізе пад № 26. Бацькамі будучага рэктара былі Іосіф Андрэевіч Бычкоў (1852 года нараджэння) і законная жонка яго Дар'я Мікалаеўна (1858 года нараджэння, дзявочае прозвішча Ждан). Бацька быў асабістым ганаровым грамадзянінам і народным настаўнікам, а маці паходзіла з быхаўскіх мяшчан. Яўген меў чатырох братоў і зводную сястру Вольгу [3, арк. 38]. Па пашпарце 1930-х гг. ён быў беларусам і меў імя па бацьку на рускай мове "Восипович", што яшчэ больш падкрэслівала беларускае паходжанне [4].

У Новым Быхаве і Журавічах прайшло маленства Яўгена. Населеныя пункты не былі захалуснымі, глухімі вёскамі. Яны лічыліся мястэчкамі і мелі школы, у якіх працаваў настаўнікам бацька Яўгена Іосіф Андрэевіч. Па заканчэнні курса Полацкай настаўніцкай семінарыі ён амаль 38 гадоў навучаў дзетак у пачатковых і прыхадскіх вучылішчах Магілёўскай губерні. З 1 верасня 1875 г. па 1 жніўня 1888 г. народны настаўнік працаваў у Нова-Быхаўскім, а з 1 жніўня – у Журавіцкім народным вучылішчы Быхаўскага павета. За час працы некалькі разоў ён атрымоўваў грашовыя ўзнагароды памерамі 10-25 рублёў за выдатна-старанную службу, за паспяховае выкладанне спеваў, за старанную і карысную службу і г. д. Да канца XIX ст. Іосіф Андрэевіч меў 11 падзяк ад Дырэкцыі народных вучылішчаў Магілёўскай губерні за выдатна-старанную службу, за добрыя поспехі навучэнцаў і дзяржаўную ўзнагароду (2 ліпеня 1889 г. ён быў узнагароджаны за "труды по народному образованию серебряной медалью с надписью "За усердие" на Александровской ленте для ношения в петлице"). Апошнія шэсць гадоў перад выхадам на пенсію служыў у Магілёўскім чацвёртым прыхадскім вучылішчы [3, арк. 39аб; 5].

У дзесяцігадовым узросце ў верасні 1897 г. Яўген паступіў у першы клас Магілёўскай мужчынскай гімназіі. Безумоўна, паспяхова прайсці іспыты дазволілі бацькоўскія ўрокі. А ў пачатку XX ст., 7 чэрвеня 1905 г., ва ўзросце 18 гадоў Яўген атрымаў атэстат сталасці аб заканчэнні васьмікласнага навучання [6]. У гады вучобы Яўгена Магілёўская мужчынская гімназія славілася як найлепшая сярэдняя навучальная ўстанова губерні і з'яўлялася адной з лепшых у Віленскай акрузе. Узровень ведаў, якія атрымоўвалі гімназісты, быў надзвычай высокім. Паступіць у такую прэстыжную і аўтарытэтную ўстанову было надзвычай няпроста, вучыцца – цяжка, а закончыць – ганарова. Паспяховае навучанне ў гімназіі сведчыць аб тым, што Яўген меў добрыя здольнасці да вучобы, працавітасць і настойлівасць, якія дазвалялі асвойваць курсы навук.

Знаёмства з атэстатам сталасці гімназіста паказала, што за час навучання ў Магілёўскай мужчынскай гімназіі паводзіны Яўгена былі "выдатныя", спраўнасць пры наведванні і падрыхтоўцы ўрокаў, а таксама ў выкананні пісьмовых работ "добрая", стараннасць "добрая", а цікавасць да ўсіх прадметаў "значная". Парушэнні дысцыпліны ў вучня, безумоўна, былі, што і зафіксавана ў афіцыйных правілах навучэнца. Так, 11 студзеня 1903 г. на ўроку матэматыкі Яўген займаўся пабочнымі справамі, за што адпрацаваў адну гадзіну. А 15 лютага гімназіст атрымаў заўвагу інспектара за тое, што падчас падрыхтавання ўрокаў у агульнай кватэры распяваліся песні непрыстойнага зместу. У 1903–1904 навучальным годзе за правіннасці заўваг не было, як і ў наступным выпускным годзе. Запісана толькі адзіная заўвага за неадпаведнасць вучнёўскай формы адзення [3, л. 34–35аб]. Нязначная колькасць зафіксаваных

парушэнняў сведчыць аб высокай самадысцыпліне гімназіста.

Іспыты ў 1905 г. праходзілі ў гімназіі з 2 мая па 4 чэрвеня. Па дысцыпліне “Закон Божы” Бычкову была выстаўлена адзнака “чатыры”, а на экзамене Яўген атрымаў “пяць”, па рускай мове – 5 за год (5 экзаменацыйная), логіцы – 5, лацінскай мове – 5 (4), грэчаскай мове – 4 (4), матэматыцы – 4 (4), матэматычнай геаграфіі – 5, фізіцы – 5, гісторыі – 5 (5), геаграфіі – 5, нямецкай мове – 4 (4), французскай мове – 4 [3, арк. 34]. Паспехі ў вучобе былі ўласнай заслугай гімназіста, вынікам старанняў і працаздольнасці.

Паспяховае заканчэнне гімназіі давала магчымасць працягнуць навучанне ва ўніверсітэце. Атрымаўшы сярэднюю адукацыю, 5 жніўня 1905 г. Яўген Бычкоў падаў прашэнне на імя рэктара Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта і быў залічаны студэнтам фізіка-матэматычнага факультэта. Паміж Магілёвам і Паўночнай сталіцай Расійскай імперыі ў 1902 г. (за тры гады да паступлення Яўгена ва ўніверсітэт) была наладжана чыгуначная сувязь. Гэта аблягчала камунікацыю, але не матэрыяльнае становішча маладога студэнта. Бацькі не маглі аказаць істотную дапамогу сыну. У сям’і і без гэтага хапала клопатаў. Згодна з пасведчаннем Дырэкцыі народных вучылішчаў 10 верасня 1905 г., нягледзячы на 29 гадоў працы, Іосіф Бычкоў ніякай рухомай маёмасці не меў і пражываў са шматлікім сямействам на жалаванне 250 рублёў у год, або 20 руб. 83 кап. у месяц. У дакументах прама пісалася, што бацькі “люди бедные”. Паштовы штэмпель сведчыць, што сям’я Яўгена пражывала на Лупалава ў доме Гараніна па Лагерным завулку. Нядзіўна, што ўжо ў верасні студэнт падаў прашэнне аб прызначэнні яму грашовай дапамогі і вызваленні ад аплаты за навучанне “в связи с крайним бедственным положением”, якое было задаволена [3, арк. 5, 40, 53].

У наступным 1906 г. Я. Бычкоў быў пераведзены з матэматычнага на філалагічны факультэт. Дакладна невядома, што стала прычынай пераводу на гуманітарную спецыяльнасць: магчыма, меліся пэўныя праблемы з навучаннем, а магчыма, сыграла сваю ролю і змена грамадска-палітычных настрояў будучага “лідара меншавікоў” Магілёўшчыны. Яўген паступіў ва ўніверсітэт у год Першай рускай рэвалюцыі. Асноўныя рэвалюцыйныя падзеі развярнуліся тут зімой-вясной, і да лета горад здаваўся ўціхаміраным. Тым не менш вучоба ў Санкт-Пецярбургу ў гады рэвалюцыі не магла не адбіцца на характары і памкненнях студэнта.

Пасля пяці гадоў вучобы, 19 мая 1910 г., малады спецыяліст атрымаў выпускное пасведчанне аб праслухоўванні ім поўнага курсу навук гісторыка-філалагічнага факультэта ўніверсітэта. У асабістай справе захоўваюцца запыты апекуноў Віленскай і Кіеўскай навучальных акруг аб маральных якасцях і паводзінах Я.І. Бычкова ў сувязі з хадайніцтвам ім настаўніцкіх пасад у акругах. 21 чэрвеня 1911 г. рэктар Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта адказаў, што іх былы студэнт “ни в чем предосудительном замечен не был и является вполне подготовленным к педагогической деятельности” [6].

Апошняя характарыстыка дастаткова цікавая і нават парадаксальная: у кантрольна-нагляднай справе на Я. І. Бычкова ў архіве КДБ па Магілёўскай вобласці сцвярджаецца, што з 1903 па 1922 г. ён з'яўляўся членам партыі РСДРП (належаў да яе меншавіцкай часткі). Калі верыць справе, то ён быў адным з лідараў Магілёўскай губернскай арганізацыі меншавікоў і за гэтую дзейнасць неаднаразова арыштоўваўся органамі ЧК і ДПУ. Чарговы раз Яўген Іосіфавіч быў арыштаваны 3 верасня 1937 г. Магілёўскім РА НКУС БССР. У віну яму зноў ставілася як меншавіцкае мінулае, так і трацкісцкая дзейнасць [4]. Або малады Бычкоў быў добрым канспіратарам і яго рэвалюцыйную дзейнасць не выявілі шпіёны царскай паліцыі і выхавальнікі гімназіі, а затым і ўніверсітэта, або нешта надумана было ў справе 1937 г. Гэты сюжэт біяграфіі Я. І. Бычкова яшчэ патрабуе дадатковага даследавання.

У Паўночнай сталіцы адбылася вельмі важная асабістая падзея ў жыцці Яўгена Бычкова. 19 лютага 1910 г. Яўген Іосіфавіч ажаніўся з Аляксандрай Рыгораўнай Багданавай. На імя рэктара ўніверсітэта 13 лютага 1910 г. Яўген падаў прашэнне аб дазvole ўзяць шлюб, і ў гэты ж дзень прашэнне было задаволена. Абодва былі праваслаўнымі і раней не знаходзіліся ў шлюбе. Сведкамі з боку жаніха быў брат – студэнт тэхналагічнага інстытута Павел Іосіфавіч Бычкоў і студэнт Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта Сяргей Мікалаевіч Ягораў. З боку нявесты даручальнікам быў студэнт Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта Іван Іванавіч Кноль-Валконскі і штабс-ротмістр Васіль Андрэевіч Гартынскі. Таінства вячання ў царкве Св.Таццяны пры Ларынскай гімназіі Санкт-Пецярбурга 19 лютага 1910 г. здзейсніў свяшчэннік Канстанцін Агееў. Жаніху было 22 гады, нявесце – 21 год [7, л. 50аб.–51].

У асабістай справе Бычкова ў фондзе Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта захавалася два партрэты – гімназічны і студэнцкі. Рабіліся яны для канцылярскіх спраў і знаходзяцца ў некалькіх копіях [3, л. 1, 20].

Па стане здароўя Я. І. Бычкоў быў ваенна-абавязаным. Захавалася перапіска ведамстваў аб яго ваеннай прапісцы. У сувязі з вучобай ва ўніверсітэце Яўген Іосіфавіч атрымаў адтэрміноўку ад службы ў войску да прызыву 1914 г. [3, арк. 41].

19 мая 1910 г. (пасля пяці гадоў вучобы) малады спецыяліст атрымаў выпускное пасведчанне аб праслухоўванні ім поўнага курсу навук гісторыка-філалагічнага факультэта, якое давала права здаваць дзяржаўныя іспыты на адпаведнасць яго ведаў патрабаванням кваліфікацыі. Пасведчанне Імператарскага Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта за нумарам 2260 сведчыць, што базавая адукацыя Бычкова была гістарычнай, бо ён вучыўся на гістарычным аддзяленні факультэта. Яшчэ падчас вучобы Яўген здаваў дадатковыя іспыты на права выкладання ў сярэдніх навучальных установах. Ён паспяхова здаў экзамены па “Уводзінах у параўнальнае мовазнаўства” і “Усеагульнай гісторыі літаратуры” яшчэ да атрымання выпускнога пасведчання. А экзамены па “Гісторыі мастацтваў” і “Гісторыі рускай літаратуры” ён здаваў у

дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі ў 1911 г. Такім чынам, будучы педагог фактычна атрымаў яшчэ і філалагічную адукацыю [3, арк.18, 32аб].

Бацькі далі сыну адукацыю, і цяпер Яўген быў самастойным і жанатым чалавекам. Становішча ж бацькоўскай сям'і не палепшылася. На момант выхаду Іосіфа Андрэевіча, бацькі Яўгена, на пенсію матэрыяльнае становішча сям'і было крытычным. У 1913 г. яго старэйшы сын Павел вучыўся ў Санкт-Пецярбургскім тэхналагічным універсітэце, Іван – у Санкт-Пецярбургскім гісторыка-філалагічным інстытуце, Мікалай і Аляксандр навучаліся ў Магілёўскай мужчынскай гімназіі. Іосіф Андрэевіч прасіў у кіраўніцтва Віленскай вучэбнай акругі дапамогі. Упраўленне акругі палічыла магчымым “по снисхождению и крайней бедности просителя” выдзеліць разавую дапамогу ў памеры 100 руб., што павінна было дапамагчы настаўніку дачакацца пенсіі без вострай матэрыяльнай нястачы [5, л. 4–8].

Пачаўся нялёгкі працэс пошуку працы. У 1911 г. у маладой сям'і нарадзіўся сын, якога таксама назвалі Яўгенам. Запыты апекуноў Віленскай і Кіеўскай навучальных акруг у Санкт-Пецярбургскі ўніверсітэт аб характарыстыках на Бычкова дасылаліся ў сувязі з хадайніцтвам ім настаўніцкіх пасадаў у гэтых акругах. Не адразу, але праца знайшлася. У верасні 1918 г. заўчасна памёр выкладчык гісторыі, геаграфіі і палітэканоміі Магілёўскага настаўніцкага інстытута Міхал Рыгоравіч Руднеў. На яго месца ў штат інстытута быў прыняты Яўген Іосіфавіч Бычкоў. Перайшлі да яго і тыя вучэбныя курсы, якія раней выкладаў Руднеў. Неўзабаве пасля паступлення Бычкова на службу ў інстытут адбыліся лёсавызначальныя падзеі: уваход у Магілёў 31 кастрычніка 1918 г. войск Чырвонай арміі прывёў не толькі да пераўтварэння інстытута ў педагагічны, але і да змен у яго кіраўніцтве. Дырэктар У. Тычынін, як прадстаўнік былой наменклатуры, сышоў з пасады, а навучальную ўстанову ўзначаліў Я. Бычкоў.

Бычкоў плённа кіраваў педагагічным інстытутам, які пераўтварыўся ў Інстытут народнай адукацыі (ІНА), а потым – у Практычны інстытут народнай адукацыі (ПІНА). У складанейшых умовах падчас грамадзянскай вайны і пасляваеннай разрухі ён развіваў матэрыяльную базу, выбіваў фонды і пайкі, запрашаў выкладчыкаў і арганізоўваў побыт студэнтаў, сам выкладаў вучэбныя курсы... Інстытут быў не толькі адукацыйнай, але і выхаваўчай установай. Вышэйшыя органы народнай адукацыі сачылі за тым, каб студэнты адпавядалі патрабаванням пралетарскага будаўніцтва. На губернскім з'ездзе па народнай адукацыі ў Гомелі ў сакавіку–красавіку 1921 г. старшыня Савета ІНА Я.І. Бычкоў вымушаны быў падрабязна распавядаць аб тым, што студэнты ў значнай ступені – выхадцы з пралетарскай і сялянскай масы, шчыльна звязаны з ёй і нясуць сваю справу служэння пралетарыяту шляхам дакладаў на палітычныя, рэлігійныя і літаратурныя тэмы ў сценах і па-за сценамі інстытута, што інстытут уважліва сочыць за развіццём ідэй аб працоўнай школе і г. д. [8].

Менавіта дзякуючы кіпучай дзейнасці дырэктара інстытут не быў пераведзены ў 1921 г. у г. Гомель. Бычкоў у 1921 г. ўзначаліў барацьбу педкалектыву і студэнтаў за захаванне інстытута ў Магілёве. Гомельскія губернскія ўлады настойвалі на ўтварэнні ПІНА ў Гомелі, а магілёўскія ішлі ў іх на павадку. Па сутнасці, адзінай установай, якая выступіла супраць такога рашэння, быў Магілёўскі інстытут. Установа засталася ў Магілёве, але ўжо 18 кастрычніка 1921 г. Савет інстытута аднагалосна хадайнічаў перад Губчэка аб вызваленні з-пад варты старшыні Савета інстытута Я.І. Бычкова “як незаменнага члена Савета, які адзін знаходзіўся ў курсе спраў фінансавага і вучэбнага характару”. Што

стала падставай для арышту дырэктара – яго дзейнасць па захаванні інстытута ў Магілёве (што вельмі верагодна) ці нейкія іншыя прычыны, – сказаць цяжка. Да гонару калектыву адзначым, што, нягледзячы на арышт, на гэтым Савеце Бычкоў быў абраны (так бы мовіць, завочна) на тыя кафедры, на якіх ён раней планаваў працаваць [8, с. 58–60].

Копія ліста рэктара ПІНА, знойдзеная намі ў музеі Магілёўскага педагагічнага каледжа, дапамагла ўстанавіць, што да самага закрыцця практычнага інстытута ў 1923 г. ім па-ранейшаму кіраваў Я.І. Бычкоў. Гэта дазваляе канстатаваць факт вызвалення яго пасля арышту 1921 г. Магчыма, зварот педкалектыву сыграў тут рашающую ролю. Дадзены ліст падпісаны Бычковым як рэктарам інстытута. Такім чынам, пасада рэктара ўпершыню з'явілася значна раней, чым традыцыйна прынята было лічыць.

Пасля закрыцця ў 1923 г. Магілёўскага практычнага інстытута народнай адукацыі яго матэрыяльная база перайшла да педагагічнага тэхнікума, які ўзначальваў Бычкоў. Большасць выкладчыкаў інстытута таксама напачатку працавала ў тэхнікуме. Бычкоў па-ранейшаму выкладаў гісторыю. Але ўжо на працягу першага года дзейнасці педтэхнікума ў яго з'явіўся новы дырэктар. Сляды ж лёсу Я.І. Бычкова знаходзяцца ў Гомельскіх органах кіравання адукацыяй, куды яго перавялі па службе. А ў другой палове 1930-х гг. ён працаваў загадчыкам уліковай часткі аддзела кадраў Магілёўскай фабрыкі валакна і выкладаў гісторыю на вячэрнім рабфаку. Пражываў ён па вул. Быхаўскай, 27 [4].

Летам 1937 г. сям'я сабралася ў Магілёве. Сын Бычкова, Яўген Яўгенавіч, ужо працаваў на Гомельшчыне. Гарадскія сваякі неадлюбівалі нявестку-дзяравеншчыну з Гомельшчыны, хаця тая і мела сярэдне-спецыяльную адукацыю. А можа, сама яна адчувала сябе няёмка. Масла ў агонь падліў унук Яўгена Іосіфавіча, які сказаў недарэчныя для сустрэчы словы. З адчуваннем недагаворанасці і незадаволенасці рассталіся. Ніхто ў сям'і не ведаў, што гэта была апошняя сустрэча сваякоў. Больш шанцу пабачыцца ў іх не будзе [9].

Чарговы раз Яўген Іосіфавіч быў арыштаваны 3 верасня 1937 г. Магілёўскім РА НКУС БССР. Абвінавачваўся Бычкоў у антысавецкай агітацыі і прапагандзе па артыкуле 72 КК БССР. У віну яму ставілася як меншавіцкае мінулае, так і трацкісцкая дзейнасць. Праз шэсць дзён пасля арышту, 9 верасня, Асобай тройкай НКУС БССР Я.І. Бычкоў быў прыгавораны да вышэйшай меры пакарання, а расстраляны 4 лістапада 1937 г. Так, ва ўзросце 50 гадоў скончылася жыццё першага ў гісторыі МДУ рэктара. Рэабілітаваны ён быў толькі 16 студзеня 1989 г. [2, с. 9–10].

Калі Яўген Яўгенавіч даведаўся аб тым, што бацька рэпрэсаваны, то катэгарычна забараніў жонцы і дзецям кантактаваць з магілёўскімі сваякамі. Ва ўмовах сталінскіх рэпрэсій гэта было смяротна небяспечна. Каб выжыць, людзі адмаўляліся ад сваякоў, абыймаў іх толькі сам падвал рэпрэсій. Рашэнне было драматычнае, але з пазіцыяй тагачаснай рэчаіснасці і неабходнасці выжывання, магчыма, апраўданае. Нягледзячы на адсутнасць кантактаў, даходзілі звесткі, што Аляксандра Рыгораўна Бычкова выехала яшчэ да вайны да сястры ў Ленінград. Там, відаць, у час блакады і скончыўся яе зямны шлях. Сын Бычкова, Яўген Яўгенавіч, у першыя дні Вялікай Айчыннай вайны быў камандзіраваны пад Барысаў і без вестак прапаў. Нягледзячы на тое, што родную вёску нявесткі пад Гомелем у вайну нацысты спалілі цалкам, яна і яе два сыны выжылі [9].

У цяжкія пасляваенныя гады ўнукі здолелі атрымаць вышэйшую адукацыю, стварылі свае сем'і, былі ўзнагароджаны дзяржаўнымі ардэнамі і медалямі.

Праўнучкі Яўгена Іосіфавіча Бычкова Галіна і Іна нарадзіліся ад яго старэйшага ўнука Алега. Праўнучкі Павел і Міхаіл – сыны малодшага ўнука Віктара. Усе атрымалі вышэйшую адукацыю. І цяпер усё болей на Зямлі (у Беларусі, Бельгіі, Германіі) жыве прапраўнукаў Яўгена Іосіфавіча Бычкова. Род працягваецца [9].

Заклучэнне

Так, нетаропка, на працягу апошніх дваццаці гадоў, неахвотна, але разам з тым і няўхільна раскрываліся таямніцы біяграфіі Яўгена Іосіфавіча Бычкова. Нам удалося высветліць, што нарадзіўся ён у 1887 г. у сям’і настаўніка, вучыўся ў Магілёўскай мужчынскай гімназіі, а затым на гісторыка-філалагічным факультэце Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта. З 1918 па 1923 г. яго лёс звязаны з дзейнасцю нашай навучальнай установы. Менавіта Я.І. Бычкоў у 1918 г. ачолюе настаўніцкі інстытут і стварыў на яго базе педагагічны – першую вышэйшую навучальную ўстанову ў Магілёве і першую вышэйшую педагагічную ўстанову на ўсходзе нашай краіны. Хаця ў кар’еры Бычкова і былі фармальна больш высокія пасады ва ўпраўленні народнай адукацыі, на наш погляд, менавіта яго праца дырэктарам Магілёўскага педагагічнага інстытута, які ў 1919 г. стаў Інстытутам народнай адукацыі, а ў 1921 г. Практычным інстытутам народнай адукацыі, стала вышэйшай кропкай у педагагічнай кар’еры, найвялікшым прафесійным дасягненнем. У 1937 г. Я.І. Бычкоў быў прыгавораны да вышэйшай меры пакарання і расстраляны, а ў 1989 г. рэабілітаваны. Тым не менш і сёння мы няздольныя адказаць на ўсе пытанні пра яго лёс. Але і тое, што знойдзена, раскрывае шматгранную, таленавітую, унікальную і ўсё яшчэ шмат у чым загадкавую постаць першага ў гісторыі МДУ імя А. А. Куляшова рэктара.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. **Бондаренко, В. А.** Могилевский государственный педагогический институт : краткий очерк истории (к 60-летию основания) / В. А. Бондаренко. – Мінск : Вышэйшая школа, 1978. – 43 с.
2. **Агееў, А. Р.** Невядомыя старонкі жыцця першага рэктара Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта / А. Р. Агееў // Куляшоўскія чытанні : мат-лы Міжнар. навук. канф. 11–12 снежня 2003 г. : тэзісы дакладаў : у 2 ч. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – Ч. 1. – С. 8–10.
3. Бычков Евгений Иосифович // Центральный исторический архив Санкт-Петербурга. – Ф. 14. Оп. 3. Д. 44181.
4. Кантрольна-надзорная справа № 9737сн. // Архіў УҚДБ РБ па Магілёўскай вобласці.
5. Бычков // Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў. – Ф. 567. Воп. 17. Спр. 125.
6. **Агееў, А. Р.** Новыя старонкі біяграфіі стваральніка першай вышэйшай навучальнай установы г. Магілёва Я. І. Бычкова / А. Р. Агееў // Романовские чтения – 9 : сб. статей Международной науч. конференции / под общ. ред. Н. М. Пурышевой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2013. – С. 17–18.
7. Метрическая книга церкви Святой Татьяны при Ларинской гимназии за 1910 г. // Центральный исторический архив Санкт-Петербурга. – Ф. 19. Оп. 127. Д. 2378.
8. **Агееў, А. Р.** Да гісторыі дзейнасці інстытута народнай адукацыі ў Магілёве / А. Р. Агееў // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова. – 2000. – № 1. – С. 51–60.
9. Успаміны Віктара Яўгенавіча Бычкова // Архіў аўтара.

Паступіў у рэдакцыю 03.04.2017 г.

Кантакты: aheyeu@tut.by (Агееў Аляксандр Рыгоровіч)

Aheyu A. ON THE 130th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF THE FIRST RECTOR OF MOGILEV STATE A. KULESHOV UNIVERSITY YAUGEN BYCHKOU: IN SEARCH FOR THE BIOGRAPHY.

The article reveals the process of the search for the biographical information about the first rector of Mogilev State A. Kuleshov University Yevgenii Bychkov and gives an outline of his biography. Bychkov became the Head of Mogilev Teachers' Institute in 1918 (later transformed into Mogilev Pedagogical Institute and then into the Institute of Public Education). Afterwards he worked in the local educational authorities, and in 1937 he was repressed. According to the archival sources and memories of his relatives the author of the article has reconstructed many details of his biography: marital status, education in Mogilev male gymnasium (grammar school) and at the Faculty of History and Philology at St. Petersburg University, his working places and the fate of his heirs.

Keywords: Yaugen Bychkov, Mogilev Pedagogical Institute, Mogilev State A. Kuleshov University, Mogilev gymnasium, the Faculty of History and Philology at St. Petersburg University, High School, education, Mogilev, St. Petersburg.